

ANMELDELSER

Mikael Rothstein, ed.,
Politikens håndbog i verdens religioner,
Politikens Forlag, København 2000,
480 sider, ill., 399 kr.

Politikens Forlag har med udgivelsen af tredje udgave af håndbogen i verdens religioner villet give "den almindeligt interesserede læser" en populær og faglig forsvarlig indføring i de levende religioner, dvs. religioner, der praktiseres af troende i dag. Til det mål har Mikael Rothstein samlet fjorten af Danmarks religionshistorikere, religionssociologer og etnografer/antropologer. De har fået i opdrag at skrive deres bidrag om religionerne efter en skabelon: historie, forestillinger, ritualer og geografisk spredning – der mest konsekvent er fulgt i kapitlerne om buddhisme, hinduisme, islam, jødedom, kristendom og andre religioner (bl.a. shinto, daoisme og sikhisme) og i en tillempet form i kapitlerne om oprindelige folks religioner og nye religioner. Teksten er sat læservenligt op i spalter med hyppig brug af tekstboks. Dertil kommer, at bogen er gennemillustreret (s/h), statistiske oplysninger er gengivet på kort og i søjlediagrammer, og værket afsluttes med korte litteraturlister, en ordliste og et stikordsregister.

Til indledning har redaktøren sammen med Morten Warmind skrevet et kapitel, hvori de i knap form bringer deres definition af, hvad en religion er, samt berører emneområder som religion og individ, religion og samfund, helligsteder, religiøse fester og giver et rids af forskellige religionsteorier. Det er naturligvis alt for meget for en lille indledning at skulle give et blot nogenlunde tilfredsstillende indtryk af religionssociologien, religionsfænomenologien og forskningshistorien, men Rothstein og Warmind får dog i indledningen klargjort deres opfattelse af, at studiet af religion er et kulturstudium, at guder er menneskelige konstruktioner, og at de eksisterer i kraft af at blive brugt – først og fremmest i kultiske handlinger. Det er samtidig nøglen til bogens skabelon til bidragyderne: religionerne udfolder sig i kulturen/historien og består af menneskelige forestillinger om guder og magter, som mennesker kommunikerer med i kultiske handlinger. Der anlægges her en distance, der var fremmed for redaktøren af 2. udgave af *Politikens håndbog i verdens religioner* (1982), Johannes Aagaard, da han sluttede sit forord med at skrive om bidragyderne, at "Deres engagement er mulighedsbetingelsen for deres indsigt ... Religionerne er ikke neutrale fænomener, men er levende og udfordrende realiteter". Rothsteins og Warminds indledning lægger derimod op til at betragte religionerne som neutrale fænomener, der kan iagttages, beskrives og analyseres fra en sekulær vinkel – dvs. den opfattelse, at religionerne er menneskeskabte, og at studiet af dem er studiet af mennesker. Der kan ikke herske tvivl om, at der her i særlig grad er tale om, hvordan kristendommen skal behandles; herom mere senere.

Bogens kapitler om de fem klassiske verdensreligioner indledes med buddhisme og følges af hinduisme, islam, jødedom og kristendom. Det er en besynderlig rækkefølge, hvis man nu skulle have lyst til at læse bogen fra ende til anden. Skildringen af buddhismen indledes således med allerede i første linie at nævne buddhismen som et opgør med hinduistiske forestillinger, som man altså ikke har hørt noget om endnu. Sagligt set

skulle rækkefølgen af kapitlerne have været hinduisme, buddhisme, jødedom, kristendom, islam, men Rothstein har tilsyneladende valgt alfabetet som princip – så burde princippet vel egentlig føres konsekvent igennem og første kapitel være ‘Andre religioner’! Indføringerne i buddhisme (Henrik H. Sørensen), hinduisme (Erik Reenberg Sand), islam (Jakob Skovgaard-Petersen) og jødedom (Hanne Trautner-Kromann) er lagt i hænderne på grundige og kyndige forskere. Man får god besked, sagligt, kompetent og nuanceret, også om nutidige udviklinger fx om hinduismen i det moderne Indien, og fremragende redegørelser og diskussioner om så vanskelige emner som islam og menneskerettigheder og islam og demokrati. Forfatterne skildrer informativt religionernes helligtekster, religionernes udvikling og samspil med den omgivende kultur, og man får et godt indblik i de pågældende religioners ritualer og fester. I disse kapitler leves klart op til forordets tale om, at bidragyderne “i vid udstrækning har baseret fremstillingen på deres egen forskning”. Målet med kristendomskapitlet (Tim Jensen) er derimod først og fremmest noget andet: her består det forskningsbaserede i forfatterens bestræbelse på en religionsvidenskabelig løsrivelse af kristendommen fra en teologisk og apologetisk omklamring: “Udfordringen består altså i at se kristendommen som en religion på linie med de andre.” (s. 214). Det er nu ikke helt lykkedes.

Hos Tim Jensen betyder myter og mytologi ubekræftede historier eller upålidelige skrøner, som nogle har konstrueret, men det er ikke betydningen hos andre af værkets forfattere; desværre kan man ikke slå ordet op i ordlisten, så man kunne have set redaktørens definition. Hos Tim Jensen tales om guden, mens andre forfattere ikke har problemer med at skrive Gud eller Allah. Hos Tim Jensen indskydes hyppigt et ‘hævdes det’, ‘ifølge myten’ eller ‘tror de kristne’ for at fastholde den religionsvidenskabelige distance. Hos Tim Jensen sættes et så stort spørgsmåltegn ved, om kristne nu også forstår og kender de kristne forestillinger (dogmer), at han tilsyneladende hælder til det synspunkt, at der er lige så mange kristendomme, som der er kristne (s. 232). Så hører al videnskabelig systematisering og generalisering jo op, og andre forfattere klarer da også mere elegant denne velkendte forskel mellem den teologisk gennemreflekterede religionsform og de praktiserede former. Hos Tim Jensen er der en bemærkelsesværdig interesse for at se kristendommen som en magtreligion, hvor sejrende partier hele tiden undertrykker andre. Der kan være noget om perspektivet, men det kræver en grundigere redegørelse, end her gives, for at forstå, hvorfor fx arianisme, nestorianisme, gnosticisme, bogomilisme eller Snedsted-præstens dåbssyn blev afvist; man sidder tilbage med et indtryk af ubegribelige og urimelige stridigheder om ubetydeligheder. Hvis det er et pladsspørgsmål, var det mere nærliggende at holde sig på afstand af teologiske diskussioner, når de nu alligevel ikke af forfatteren anses for at have særlig betydning for kristne. Der er heller ikke den sans for detaljen, der ses i andre kapitler: Kyrillos sammenstillede ikke det kyrilliske alfabet, men det glagolitiske (s. 220), romantikken afføder ikke pietismen (s. 225), kristne opfatter ikke sig selv som syndfri (s. 241), konfirmationen, som den kendes i dag, er ikke et resultat af udbredelsen af barnedåb (s. 243), og i de ortodokse kirker kaldes festen for Marias hensoven ikke for “Dormition” (s. 253). Nu er det jo for det første engelsk, men *Dormitio* er ikke bedre – blandt de ortodokse grækere kaldes denne Mariafest *koimesis tes Theotokou* – ortodokse slaver og rumænere har andre betegnelser, men ikke Dormition. I forhold til de øvrige forfatteres hensyn til læsere, der gerne vil gå tingene efter i teksterne selv, er der hos Tim Jensen så godt som konsekvent undgået henvisninger til tekststeder, selv hvor der faktisk citeres; det fore-

kommer heller ikke videre hensigtsmæssigt at angive "Den Danske Salmebog (1984)" som kilde til citatet af Den Apostolske Trosbekendelse.

Kapitlet om kristendommen kommer ikke omkring kristendommen som en religion på linie med andre, for så ville man bl.a. have fået en systematisk indføring i helligskrifterne, en gennemført historisk redegørelse, en gennemgang af kirkebygningen, ritualernes personer og deres funktioner, og frem for alt ville man have fået en fremstilling, der udviser forståelse for, at kristne forestillinger og ritualer betyder noget for kristne. Denne forståelse lægges ofte for dagen af andre bidragydere fx i kapitlerne om islam og oprindelige folks religioner.

Skildringen af oprindelige folks religioner er lidt anderledes bygget op end de andre kapitler. Armin W. Geertz indleder således forskningshistorisk med en kort gennemgang af primitivisme-debatten og den vestlige konstruktion af det eksotiske. Heriblandt peger Geertz på et typisk 'primitivisme-billede' bragt i Jyllands-Posten d. 5.3.1999 af en 'ædel vild' med lændeklæde (s. 324); det mærkelige er, at når Niels Fock længere fremme (s. 354) skal illustrere sin fremstilling af sydamerikanske indianeres ritualer, bruger han et billede, der fuldt ud lever op til Geertz' primitivisme-kritik – ja, Geertz bruger endda selv som illustration et billede af et besat Hamatsa-medlem på vej ud fra skoven (s. 366). Det billede ligner i den grad en vestlig primitivisme-konstruktion, som Geertz ellers argumenterer udførligt imod at tage for gode varer.

Nu hedder det altså oprindelige folks religioner – ikke primitive religioner, naturfolks religioner eller skriftløse folks religioner. Tiden fordrer, at man siger oprindelige folk, men det forekommer dog lidt besynderligt, når man så læser om, at nogle af folkene er indvandrere selv (s. 367). Betegnelsen 'oprindelige folk' giver associationer i retning af en særlig i historien begrundet ret: 'vi var her først' – på Balkan og i Palæstina er det netop strid om, hvem der er mest oprindelig, der bruges til at legitimere fordriivelser og folkedrab. Den nu tilsidesatte betegnelse "skriftløse folks religioner" prøvede dog at sige noget sagligt, der forbandt disse religioner, men Geertz afviser brugen af betegnelsen (s. 324). Det forekommer, at religionshistorien i forbindelse med oprindelige folk står i et dilemma, som også kommer frem i *Politikens håndbog i verdens religioner*: Skal disse religioner behandles under ét, dvs. ud fra en religionsfænomenologisk vinkel, hvor de enkelte folks religioner inddrages som illustrationer af grundlæggende religionshistoriske fænomener? Eller skal de behandles som religioner hver for sig? Redaktøren har her nærmest valgt det sidste ved et geografisk dispositionsprincip, hvor der gives eksempler fra en række verdensdele på enkeltfolks religiøse forestillinger og ritualer. Det fungerer godt i de enkelte korte afsnit, dog er jeg ikke helt sikker på, at jeg i forbindelse med beskrivelsen af kwakiutl-indianernes stiliserede ikonografi forstår, hvad det betyder, når "Den tvedelte repræsentation viser f.eks. en hval samtidig forfra, bagfra og fra siderne. Teknikken bevarer således hvalens integritet som kulturel størrelse" (s. 362). Man kastes i kapitlet om oprindelige folk noget rundt i verden, og religionsfænomenologiens evne til at systematisere og udtrække fællestræk træder unægteligt i baggrunden. Er næste skridt simpelthen at opløse kategorien oprindelige folks religioner og i stedet give disse enkeltreligioner et kapitel hver for sig?

Sidste kapitel om nye religioner er også organiseret geografisk, undtagen for baha'is og Ahmadiyyas vedkommende. Kapitlet er særlig interessant ved sin demonstration af nye religioners dynamiske karakter og de mange særegne fænomener, der er opstået ikke mindst i mødet med kristen mission.

I et værk som dette påkalder talmaterialet og religionernes udbredelse sig særlig opmærksomhed; her vil mange foretage et hurtigt opslag, og et betydeligt antal sider, kort og diagrammer er da også viet det statistiske materiale, selvom det er vanskelige sager at opgøre præcist. Søjlediagrammerne angiver både absolutte og relative andele af troende i de enkelte verdensdele, og på kortene er med to blåtoner angivet henholdsvis relativ stor eller relativ lille andel af befolkningen. Ikke markerede områder (hvide) angiver helt ubetydelige forekomster af de respektive religioner. Resultatet er ikke godt. Antallet af muslimer i Europa angives til 31.347, hvilket tør siges at være en underdrivelse, men alligevel udløser dette antal en betydelig større søjle i diagrammet end Syd- og Mellemmærikas 1.632.000 muslimer. De 31.347 europæiske muslimer markeres på udbredelseskortet (s. 157) med signaturen "relativ lille andel af befolkningen" i så godt som alle europæiske lande *undtagen* bl.a. Bosnien og Montenegro, hvor kortet er hvidt; Albanien har ikke fået signaturen "relativ stor andel af befolkningen". Her er noget galt. Mærkeligt er det også at se netop Kashmir udeladt på islams udbredelseskort. Hinduismens udbredelse angives til samtlige europæiske lande som "relativ lille andel af befolkningen", men når det også inkluderer Grækenland, Polen, Makedonien, Serbien, Albanien mv. nærmer det sig det meningsløse (s. 117). Teksten fortæller, at der er et ganske betydningsfuldt hindu-befolkningselement i Guyana og Surinam (s. 122), men det har korttegnerne ikke bemærket, og Guyana er endda markeret hvid. At se kristendommens udbredelse i Østgrønland markeret som relativ stor langt ind i indlandsisen og til langt op i Sirius-patruljens domæne er løjerligt (s. 257), og da det må være Angmassalik og Scoresbysund, man har prøvet at markere på inuit-kortet (s. 387), er der ramt godt og grundigt ved siden af. Her er altså en kombination af forkerte oplysninger, uoverensstemmelse mellem tekst og kort og sjusket korttegning. På den baggrund er det svært at fæste lid til kortenes og diagrammernes oplysninger.

I denne omtale har jeg opholdt mig en del ved svagheder i den nye udgave af *Politikens håndbog i verdens religioner*, og det har i nogen grad taget pladsen fra en mere udførlig gennemgang af de mange anbefalelsesværdige kapitler, hvori forfatterne klart og oplysende giver læseren lige netop det, man forventer af en håndbogs indføringer i religionernes verden. Det er et værk, hvor formidlingen naturligvis er i højsædet, og generelt er det lykkedes forfatterne at placere sig fint i balancen mellem fag og formidling, men det er altså også et værk med skønhedspletter – og det der er lidt værre. Dem kan der rettes op på i næste oplag.

*Carsten Riis, lektor, dr.phil.
Institut for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet*

* * * * *